

Міністерство освіти і науки України
Сумський державний університет
Шосткинський інститут Сумського державного університету
Управління освіти Шосткинської міської ради
Виконавчий комітет Шосткинської міської ради

ОСВІТА, НАУКА ТА ВИРОБНИЦТВО: РОЗВИТОК І ПЕРСПЕКТИВИ

МАТЕРІАЛИ

І Всеукраїнської науково-методичної конференції,

присвяченої

*15-й річниці заснування Шосткинського інституту
Сумського державного університету*

(Шостка, 21 квітня 2016 року)

**Суми
Сумський державний університет**

УДК 745.5

МОТАНКА ЯК ЛЯЛЬКА, ОБЕРІГ, ПОДАРУНОК

В.В. Степанова

Комунальна організація

(установа, заклад) «Шосткинська загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів №4

Шосткинської міської ради Сумської області»

вул. Куйбишева, 30, м. Шостка, 41110

schoo4@ukr.net

Українська іграшка завжди вважалася значним елементом нашої традиційної народної культури. Мистецтво українського іграшкарства віддавна було покликане змалку формувати в дітей духовний світ та пробуджувати відчуття рідного коріння, любов до рідної землі. Відомий знавець української культурної спадщини Олекса Воропай писав: «В усіх народів світу існує повір'я, що той, хто забув звичаї своїх батьків, карається людьми і Богом. Він блукає по світі, як блудний син, і ніде не може знайти собі притулку та пристановища, бо він загублений для свого народу».

Українськими ляльками етнографи зацікавилися наприкінці ХІХ - початку ХХ ст. Першим збирачем і дослідником української народної іграшки на Черкащині був священик із Суботова Марко Грушевський. Найбільшою його науковою працею було незакінчене дослідження «Дитина в звичаях і віруваннях українського народу». Досліджував та збирав старожитності для музеїв, зокрема разом із дружиною зібрав унікальну колекцію народних вишиванок і ляльок у 1990-х рр. Неперевершені праці цієї геніальної людини залишаються великим джерелом духовної культури українського народу. Без матеріалів, зібраних Марком Грушевським, дослідження ляльки-мотанки призупинилося б не на один десяток років.

У бурхливому плині часу нові події затіняють минуле, багато чого забувається, вивірюється з пам'яті людей. Люди повинні пам'ятати ті речі, з яких почалося їхнє життя - маленьку іграшку, порадилицю дитячих років. Яскравим прикладом іграшки є лялька-мотанка - незабутній та неперевершений український національний сувенір, сакральний оберіг для своїх господарів, вишуканий подарунок для найвибагливіших поціновувачів мистецтва й усього прекрасного та ексклюзивного.

Мета моєї роботи полягає у вивченні ролі мотанки в культурі українського народу. Любов поколінь, символ нації, душа народу – це і є наша лялька-мотанка. Матір, берегиня, Україна, народження нації...

У процесі роботи з'ясовано, що існувало три типи ляльок-мотанок: немовля, баба-берегиня, наречена. При народженні дитини українці виготовляли ляльку-немовля. Лялька виконана у вигляді немовляти в пелюшках. Її укладали в ліжечко поряд з дитиною для охорони її сну та здоров'я. Баба-берегиня допомагала оберігати достаток сім'ї. Усередину ляльки вкладали монети, зерно, вовну для збереження домашнього тепла, отримання хорошої вовни овець та грошового достатку. Лялька-наречена захищала дівчат від пристриту і підтримувала їх. Цю ляльку багато одягали і прикрашали, так як вона символізувала придане нареченої і привертала багатого нареченого.

Лялька повинна бути одягнена у світлу вишиту сорочечку, спідницю і запаску. Всі елементи одягу є оберегами: спідниця символізує землю, сорочка позначає три часи - минулий, теперішній і майбутній; обов'язковими атрибутами є вишиванка та намисто, які уособлюють достаток. Також повинен бути головний убір - очіпок, стрічка чи хустка - що символізує зв'язок з небом. Важливим елементом є намисто. В давнину дівчата носили намисто і в свята, і в будні, бо вважали його жіночим оберегом. Розірвана нитка намиста сповіщала про те, що може статися якесь лихо. Довгі коси

ляльки – теж не випадковий елемент. Крім того, що дівоча коса – це символ недоторканості і вроди, вона ще й символізувала дівоче щастя.

Для того, щоб наділити ляльку-мотанку великою магичною силою, на обличчі нитками чи стрічками виплітали кольоровий хрест – давній могутній символ сонця: вертикальну лінію асоціюють із чоловічим началом, батьком, а відтак – небом, горизонтальна лінія символізувала жіночий принцип, матір, а отже – землю. Це знак найпершої триєдності: мати, батько, дитя.

При виготовленні ляльки-мотанки в жодному разі не використовується голка, а тільки нитки і тканина. І обов'язково вузлова лялька мотається за рухом сонця – тоді вона принесе вдачу та щастя.

Результати проведеної роботи дають підстави стверджувати, що упродовж тисячоліть лялька-мотанка не втратила своєї актуальності і це, напевно, єдина іграшка, котра супроводжує людину все життя. У дитинстві – це забавка. Граючись з якою, малеча пізнає світ. Найперші уроки виховання через гру давала материнська лялька, яка виконувала роль опікунки, коли маля засинало, а мати мусила йти на роботу. Лялька своєю німою присутністю дозволяла дитині вільно вправлятися у навичках мовлення. Для дівчинки лялька – не просто забавка. Граючись з нею, маленька виконує роль матері, бо в кожній дівчинці вже записана ця споконвічна програма материнства. Ганчір'яна саморобна лялька була предметом, через який діти ознайомилися з життєвим устроєм, обрядами і традиціями свого народу.

Мабуть, скільки б днів, років, століть не минуло, ми все одно будемо пам'ятати народне слово, звичаї, традиції. Вони нетлінні, як час, та нездоланні, як небо. Вони непорочні та благословенні, боронять від лих людських і негод. Так і лялька-мотанка – берегиня роду людського, символ мудрості поколінь. Її внутрішній зміст збагачений віками, викоханий в працелюбних руках майстринь минувшини. Їхнє тепло пройшло крізь лід і полум'я, розквіт і занепад, залишивши по собі таке мистецтво, як лялька-мотанка – нерозвіяні чари століть.

Любов поколінь, символ нації, душа народу – це і є наша лялька-мотанка. Ще з давніх-давен вона стала невід'ємним атрибутом української родини. Мистецтво її створення передавалось із покоління в покоління, від матері до доньки. Тому вважалось, що лялька-мотанка є посередником між минулим і сучасним. А й справді. Адже сьогодні можемо спостерігати розквіт прадавнього мистецтва, вихід його на новий рівень. Та при цьому воно не втрачає свого первинного сакрального значення, закладеного ще в ті часи. Бо саме лялька-мотанка нині – то живий приклад відродження старих традицій у новій інтерпретації.

Зараз же традиційною українською іграшкою захоплюються не лише діти – поряд із ритуальними та ігровими ляльками «народного зразка» з'являються ляльки колекційні та сувенірні, виготовлені народними майстрами та професійними художниками.

Матір, берегиня, Україна, народження нації... Крізь ляльку – мотанку нібито крізь вушко голки проходять – нитки - нитки – життя – життя, котрі, здійснивши печальне коло свого руху, то спалахують, то гаснуть, то міцно зав'язуються у вузол історії, то обриваються – миттєво. Нитки - життя або ж життя - нитки, сплетені в один клубок, у єдину рідню, у єдину велику націю!

Список використаних джерел

1. Антонович Є. Декоративно-прикладне мистецтво. – Львів, 1992. – 180с.
2. Воропай О. Звичаї нашого народу. Етнографічний нарис. - К – 1993. - 531 с.
3. Найден О.С. Українська народна іграшка: Історія. Семантика. Образна своєрідність. Функціональні особливості.-К. Арт. Ек, 1999.